

Aleksi Kelloniemi

Alkon korkit superartefakteina - Uuden kronologian hyödyntäminen Hietasaaren Vaakunakylässä

Artikkelissa esitellään Alkon korkkien käyttökelpoisuutta 1900-luvulle ajoittuvien kohteiden arkeologisessa tutkimuksessa Suomessa. Alkon korkeilla on mahdollista sekä ajoittaa arkeologisia kohteita että esittää tulkintoja kulttuuripiirteistä varsinkin alkoholiin ja sen nauttimiseen liittyen. Yleisyytensä vuoksi Alkon korkit ovat tutkittavina artefakteina tarjolla koko maan laajuisesti. Esimerkkitutkimuksena käytetään Oulun Hietasaaren Vaakunakylän kaivauslöytöjä vuosilta 2020–2022 havainnollistamaan sen informaation moninaisuutta, mitä korkeilla on tarjota.

*Alkos korkar som superartefakter –
utnyttjande av ny kronologi i Vaakunakylä på Hietasaari*

I artikeln presenteras användbarheten av Alkos korkar i arkeologiska undersökningar av finländska lokaler från 1900-talet. Utgående från Alkos korkar är det möjligt både att datera arkeologiska lokaler och göra tolkningar av kulturella drag, i synnerhet relaterade till alkohol och dess konsumtion. Eftersom Alkos korkar är så vanliga kan de utnyttjas som artefakter i forskning runt om i landet. Fynden från grävningarna i Hietasaaris Vaakunakylä i Uleåborg mellan 2020 och 2022 används som exempelstudie för att synliggöra den mångfald av information som korkarna har att erbjuda.

*”Itse olen huomannut, että kun menee niin umpimetsään kuin vain voi kuvitella ja luulet olevasi siellä ensimmäistä kertaa ihmisen historiassa niin Alkon korkkeja sieltäkin vaan nousee”
-Nimimerkki PotilasK, Aarremaanalla-foorumilla 31.5.2015*

Johdanto

Historiallinen arkeologia pyrkii tieteenalana tuottamaan kulttuurin tuntemusta laajemmin, kuin pelkistä kirjoitetuista lähteistä voi saada selville. Jätteet arkeologin suurena voimavarana sisältävät kirjoihin päätyvät hiljaista

tietoa esimerkiksi tavallisten kansalaisten kulutustottumuksista (Taavitsainen 2005: 20–22). Modernin ajan, erityisesti 1900- ja 2000-lukujen, arkeologia pyrkii samankaltaiseen tiedonhankintaan esimerkiksi ihmisryhmistä tai yhteiskunnan kipukohdista, jotka viralliset narratiivit ovat pyrkineet tietoisesti unohtamaan (Buchli & Lucas 2001: 12–15). Moderneja kohteita kaivauslöytöjen ja muun materiaalisen kulttuurin kautta tutkivalla arkeologilla on käytössään teollisesta massatuotannosta johtuen huomattavan suuri valikoima aineistoa, josta on usein havaittavissa tunnistamista helpottavia valmistajan merkintöjä (Orser & Fagan 1995: 76–83). Roskien potentiaalia modernin yhteiskunnan arkeologisessa tutkimuksessa

Aleksi Kelloniemi: Alkon korkit superartefakteina - Uuden kronologian hyödyntäminen Hietasaaren Vaakunakylässä. *Muinaistutkija* 3/2023: 3–18. <https://doi.org/10.61258/mt.131383>

alkoi ensimmäisenä hyödyntämään William Rathjen johtama Arizonan yliopiston *Garbage project* -tutkimusprojekti vuonna 1971. Vuosikymmeniä toimineen projektin antia on esimerkiksi huomioida kuluttamisen ja kierrätyksen eroissa vertaillen haastattelumateriaalia ja jätteenä, sekä se, miten kulutushyödykkeiden pakkausten muutoksia pystyy käyttämään kohteiden ajoittamisessa (Rathje & Murphy 2001: 19–29). Lähimenneisyyden arkeologien avuksi on laadittu jo useita yksittäisten löytötyyppien kronologisia esityksiä ajoituksen tueksi esimerkiksi säilyketölkeille (Busch 1981), oluttölkeille (Maxwell 1993) ja juomatölkkien klipseille (pulltabarchaeology.com).

Oppaat on kuitenkin usein laadittu angloamerikkalaisesta näkökulmasta, eikä teollisuustuotteiden käyttöönotto, vienti tai paikallinen valmistaminen välttämättä noudata samoja aikalinjoja muualla maailmassa. Esimerkiksi luotettavasti Suomessa käyttöön sopivaa kronologiaa ei ole ollut vielä saatavilla, vaikka lähimenneisyyden tutkiminen arkeologisilla menetelmillä on hiljalleen saanut jalansijaa myös Suomessa ainakin tämän vuosituhatosen puolella. Tutkimuksen kohteina ovat olleet esimerkiksi Provinssirock-festivaalialue (Kunnas et al. 2011), saksalaisostilaiden jäljet Lapissa (Seitsonen 2018) ja Bodomjärven murhapaikan vaiheet vierailukohteena (Karvinen & Niemelä 2020). *Oulun Vaakunakylä ja sen asukasryhmittymät 1942–2025* -projekti, jonka puitteissa tämä artikkeli on laadittu, tutkii Oulussa sijainnutta, saksalaisesta parakkikylästä asuinalueeksi, puistoksi ja lopulta asuuttomuusalueeksi muuttunutta kaupungin osaa (Matila et al. 2021).

Artikkelissa esittelen Suomessa yleisesti löydettävissä olevan artefaktityypin, Alkon korkin, joka soveltuu erinomaisesti modernien arkeologisten kohteiden ajoittamiseen. Käytän esimerkkitapauksena Vaakunakylän arkeologista kohdetta ja sen löytöaineistoa havainnollistaakseni Alkon korkkien potentiaalia tutkimuksessa. Esitän, kuinka monipuolista informaatiota Alkon korkeista on mahdollista saada, ja koostamaan helposti käytettävän kronologisen esityksen tutkijoiden ja harrastajien käyttöön.

Alkon korkit ajoittavina artefakteina

Metalliset kierrekapselit, joissa on päällä Alkon tai aiemmin oy Alkoholiliike ab:n logoteksti, ovat yleisiä esinelöytöjä niin metallinilmaisinharrastajille kuin 1900-luvulle ajoittuvia kohteita tutkiville arkeologeille. Niissä tapahtuvista muutoksista on mahdollista koostaa kronologinen esitys. Nimitän tässä artikkelissa niitä sekä kansanomaisella yleisnimityksellä “korkki” että teknisellä käsitteellä “kierrekapseli”. Vaikka korkilla on alun perin tarkoitettu korkkipuusta valmistettua pullonsuljinta, on käsite laajentunut koskemaan myös muita, esimerkiksi muovisia ja metallisia pullonsulkimia (kielitoimistonsanakirja.fi #/korkki?searchMode=all).

Alkon korkin erilaisten mallien voidaan arkeologisesta näkökulmasta katsoa olevan horisonttimerkkejä (*horizon marker*): ne ilmestyvät aineistoon määriteltävissä olevana aikana, leviävät tehokkaan jakeluverkoston avulla laajalle alueelle ja seuraavan mallin ilmaantuessa katoavat (Rathje & Murphy 2001: 25–27). Kieltoain päätyttyä ensimmäiset Alkon myymälät avattiin kaikkiin Suomen kaupunkeihin ja lisäksi Rovaniemen kauppalaan 5.4.1932, kello 10 aamulla (Häikiö 2007: 91–93.). Myymäläverkos- to oli ensimmäisestä päivästä lähtien kattava, ja mikäli paikkakunnalla ei ollut Alkoa, väkijuomia tuotiin mukana kaupunkimatkoilta, tai epäviralliset trokarit saattoivat kuljettaa pulloja maksua vastaan (Apo 2001: 244–245; Länsman 2009: 162–165; Matinlompola 2009: 300–301). Alkon korkeilla oli näin ollen edellytykset levitä ympäri maata. Tutkimuksellisen huomion kiinnittäminen niihin on oikeutettavissa sillä, että Suomessa missä tahansa sijaitsevalta arkeologiselta kohteelta on mahdollista löytää yksi tai useampi Alkon korkki.

Laajan levinnän ohella pullonkorkin, kuten muidenkin elintarvikepakkausten arvoa arkeologisten kohteiden ajoituksessa nostaa sen kertakäyttöinen luonne. Pullo korkataan ja sisältö nautitaan yhtenä rajallisena tapahtumana, josta korkki jää roskana jälkeen todisteeksi (Busch 1981: 95). Alkolla oli jo ensimmäisestä toimintavuodesta alkaen käytössä pullonpa-

lautusjärjestelmä, jossa tyhjat pullot sai viedä myymälään panttia vastaan. Aluksi tyhjästä litran pullosta maksettiin panttina takaisin kaksi markkaa ja puolen litran pullosta markka. Puolen litran pullo halvinta paloviinaa maksoi tuolloin 14 markkaa (Häikiö 2007: 96). Pulloja palauttaessa korkin ja tarkastusrenkaan tuli olla poistettuna, eikä myymälöissä aina ollut sopivia työkaluja renkaan poistamiseksi pulloonkaulan ympäriltä (Seppälä 1994: 22). Oletettavasti kokeneet pullonpalauttajat ovat siis jättäneet korkit pois matkasta Alkoon mennessään. Näin ne olisivat jääneet suuremmalla todennäköisyydellä arkeologiseksi resurssiksi. Lasinkeräilyharrastuksen suosioista johtuen viinapullojen kehittyminen on tunnettu korkkien kehitystä paremmin (Aalto 1995: 82–86), mutta korkit ja pullot päätyvät pienemmällä todennäköisyydellä samaan löytökokonaisuuteen, ellei kyseessä ole rikkoutunut pullo, jota ei ole voitu palauttaa tai käyttää uudelleen.

Arkeologisilta kohteilta löydettyjen kulutushyödykepakkausten, kuten oluttölkkien, arvo on pitkään tiedostettu modernien kohteiden tai muinaisjäännösten modernien häiriintymien ajoittamisessa (Maxwell 1993: 95). Alumiinisten kierrekapselien etuna verrattuna moniin muihin pakkauksiin on niiden hyvä säilyvyys maaperässä (Kunnas et al 2011: 26). Esimerkiksi tinapeltiset kruunukorkit häppettyvät lukukelvottomiksi huomattavasti nopeammin kuin Alkon korkit, mikä vaikeuttaa alkuperäisen tuotteen tunnistusta.

Alkon korkki voidaan käsittää suomen oloissa superartefaktina (Ascher 1974: 12–13), sillä niistä voi pelkän ajoituksen lisäksi tulkita useita muitakin kulttuurin ominaisuuksia. Se, kuinka paljon, millaisia ja mistä paikasta niitä löytyy, voi paljastaa monia puolia alkoholinkäytön kulttuurista tutkittavana olevalla kohteella. Vertaamalla korkkilöytöjä esimerkiksi tanssilavan nurkalta, tukkikämpältä ja jätekuopasta kotitalousjätteen seasta saadaan suoraa kosketuspintaa alkoholijuomien nauttimisen sosiaalisiin ja kulttuurisiin piirteisiin, joista ei välttämättä ole kirjallisia merkintöjä.

Alkon korkit ovat aiemmin jääneet suomalaisessa modernin ajan arkeologisessa tutkimuksessa vähälle huomiolle. Pullonkorkit on kuitenkin usein huomioitu runsaana löytöryhmänä ja niitä on joissain määrin käytetty apuna määrittelemään kohteen ikää ja siellä ilmennyttä juomisen kulttuuria (Fast 2017: 41; Väisänen & Veinio 2016: 35; Äikäs et al 2016: 84–85; Kelloniemi & Kallio-Seppä 2018: 81). Alkon korkki on toiminut ajoittavana löytönä vähintään yhdessä tutkimuksessa (Karvinen & Niemelä 2020: 5), mutta puutteelliset tiedot korkin kehityksestä ovat tähän asti hankaloittaneet niiden käyttöä. Tässä voidaan havaita arkeologista tutkimusta vaivaava noidankehä, jossa tutkimus keskittyy sellaisiin esineisiin, joista on jo saatavilla viitattavaa materiaalia (Busch 1981: 102). Eniten Alkon korkkien ajoittaminen on arkeologien sijaan kiinnostanut metallinilmainsinharrastajia, joiden yleisimpiin löytöihin ne kuuluvat. Omien korkkilöytöjen kokoelmia vertaillaan innokkaasti harrastajien foorumeilla ja korkkien ikää arvioidaan kollektiivisesti (ks. Aarremaanalla.com: 2007, 2015, 2020).

Harrastajat tiedustelevat aktiivisesti korkkien ikää esimerkiksi Alkolta ja alan museoilta, mutta kokonaisvaltaista tietokantaa kierrekapselien muutoksista ei vaikuta löytyvän mistään (Petri Lehtonen, sähköpostiviesti 19.8.2021). Kertakäyttöisiksi kulutushyödykkeiksi miellettyjen pakkausmateriaalien tutkimuksessa on usein ongelmana se, ettei valmistajilla ole välttämättä jäljellä arkistoja muuttuvista malleista, mikä hankaloittaa ajoitusoppaiden laatimista (Maxwell 1993: 95–97). Jäljempänä artikkelissa käy myös ilmi, miten Vaakunakylän korkkilöydöt osoittavat, että Alkon korkkeja koskevat tiedot ovat vielä osittain puutteelliset.

Alkon korkkien lyhyt historia

Alun perin kaikki Alkon myymät juomat pulloitettiin luonnonkorkeilla, mutta jo vuoden 1933 alkupuolella saatiin käyttöön englantilai-

sen Northern Aluminium Co. Ltd:n, myöhemmin Metal Closures Ltd., valmistama kone, joka sulki pulloja alumiinisilla pilferproof-kapseleilla. Väkijuomalain mukaisesti jokaisessa myydyssä pullossa tuli olla yhtiön tunnuksilla varustettu merkki, joka rikkoutui pullon avatessa. Luonnonkorkkia käytettäessä tämä hoidettiin liimaamalla paperinen tarkastusliuska pullonsuun yli, mikä oli prosessina hankala ja aikaa vievä. Pilferproof-kapseleiden irtoava tarkastusrenkas ajoi saman asian huomattavasti kätevämmiin (Kauppila 1990: 32, 77). Aluksi kierrekapseleita tuotiin suoraan Englannista. Logo, joka oli maalattu kapselin päälle, oli vuosina 1933–1940 ”Alko”-teksti ovaalinmuotoisen kuvion sisällä (kuva 1:1). Vuonna 1935 tuli lisäksi käyttöön hopeanharmaa kapseli kohopainetulla kuviolla, jossa ympyräkehien sisällä kiersi teksti ”Oy Alkoholiliike Ab Helsinki” ja kehien keskellä luki ”Alko” (kuva 1:2). Englannista tuotuihin kapseleihin on usein painettu patenttinumero 369494. Harvinaisempi kapseleivariantti on Rajamäen tehtailla etikan pullottamiseen käytetty kapseli, jossa ympyräkehien sisällä lukee ”Rajamäen Tehtaat Oy Alkoholiliike Ab”, ja kehien keskellä päällekkäiset kirjaimet R ja T (Rajamäen Ryyppi 2005). Näillä kapseleilla suljettiin myös ensimmäiset erät Rajamäen tehtaalla valmistettuja polttopulloja, minkä johdosta tehdas joutui talvisodassa seitsemän kertaa ilmahyökkäyksen kohteeksi. Ensimmäisten pommitusten jälkeen tehtaalla nimen paljastavista kapseleista luovuttiin (Simpura 1982: 211).

Toisen maailmansodan aikana englantilaisten kapseleiden tuonti tyrehtyi meriyhteyksien katkettua, ja Alko joutui nopeasti kehittämään uusia keinoja pullojen sulkemiseen. Ruotsista ostettiin 10 miljoonaa Wican-derin valmistamaa kierrekapselia, mutta ne oli käytetty loppuun jo syksyllä 1940. Asiakkailta ostettiin myymälöissä takaisin käytettyjä kapseleita, jotka tiivistettiin ja tarvittaessa maalattiin uudelleen ja uusiokäytettiin, mutta tämäkään ei ollut riittävä ratkaisu korkkipulaan (Kauppila 1990: 61). Toisaalta Alkon hankintaosasto kysyi kirjeitse vuonna 1949 olisiko

Koskenkorvan tehtaalla tarvetta varastosta löytyneelle ylijäämälle, johon lukeutui 52 kg käytettyjä korkkeja ja 140 kg korkkitiivistettä. Kirjeenvaihdosta ei kuitenkaan käy ilmi, otettiinko Koskenkorvalla vastaan listan tuotteita (Kauppila 1988a: 87). On kuitenkin mahdollista, että takaisin ostettuja käytettyjä kapseleita on sodan jälkeen ollut vielä varastossa ja ne ovat päätyneet kiertoon.

Ensimmäiset korvikemateriaalista valmistetut korkit olivat bakeliittia, ja niitä valmistettiin Karhulan ja Ryttylän lasitehtailla vuosina 1940–1945. Tornator ja Kaukas valmistivat koivupuusta sorvattuja korvikekapseleita vuosina 1940–1944. Kotimainen G.W. Sohlberg alkoi vuonna 1942 valmistamaan rautapellistä tehtyjä ja pahvilla tiivistettyjä kapseleita, joissa ei ollut tarkistusrengasta. Pulaaikana sopivan rautapellin saanti osoittautui kuitenkin hankalaksi, joten korvikekapselit pysyivät käytössä. Sulko Oy:n ruskeasta pahvista puristamalla valmistetut kierrekapselit tulivat käyttöön vuonna 1943, ja pysyivät osittain käytössä vuoteen 1947 (Kauppila 1990: 61, 1988b:190, Rajamäen Ryyppi 2005).

Kotimaisten alumiinikapseleiden tuotanto alkoi, kun Alko teki Metal Closures Ltd:n kanssa valmistusoikeussopimuksen vuonna 1945, ja kun osakeyhtiö G. W. Sohlberg oppi niitä pitkällisten kokeilujen jälkeen valmistamaan. Näihin kapseleihin painettiin uusi patenttinumero 15657. Suoraan Englannista tilattiin myös yli 60 miljoonaa kapselia vuosina 1947–1952 (Kauppila 1990: 80; Rajamäen Ryyppi 2005).

Ensimmäiset kaksiväripainetut kierrekapselit valmistettiin vuonna 1948 (GWS 1968). Kapseleiden kohopainatuksesta päätettiin luopua vuonna 1953. Sileäpintainen kapseli maalatulla kuviolla oli jonkin verran kalliimpi valmistaa kuin kohopainettu, mutta se asettui kapseloimiskoneessa paremmin pullon suulle pienentäen hylkäysprosenttia (Kauppila 1990:80–81). Kuva-aihe ympyräkehillä pysyi samana (kuva 1:3). Tekstin ja kapselin väriyhdistelmät myös koodattiin juomittain tai juomatyypeittäin (Rajamäen Ryyppi 2005; Pelto-

maa 1991). Kapseleiden värikoodeja on avattu taulukoissa 1 ja 2.

Vuonna 1961 viinapullon muotoa uusittiin, jolloin pullon suukoko pieneni. Kierrekapselin läpimitta vaihtui aikaisemmasta 31,5 millimetristä 28 millimetriin, ja myös kapseliin painettu logo uusittiin (Kauppila 1988b: 195). Ympyräkehällinen malli vaihtui yksinkertaiseen "Alko"-tekstiin (kuva 1:4). Toinen muu-

tos kapseleissa 1960-luvulla oli siirtyminen alumiinifoliolla päällystetyistä korkkitiivisteistä muovilla päällystettyyn pahviin (Kauppila 1990: 81).

Kapseliin maalattu logomalli pysyi samana 1970-luvulla, mutta vuosikymmenen puolivälin jälkeen tapahtui muita muutoksia kapselin ulkomuodossa. Värivalikoimaa supistettiin vuonna 1975, jolloin joidenkin kapselin

Kuva 1. Alkon kierrekapselin kehitys. 1:1 ovaalilogo 1930-luvulta, 1:2 kohopainettu -30-50-luvuilta, 1:3 painettu ympyräkehällinen logo 1946-1960, 1:4 yksinkertainen tekstilogo 1960-luvun alusta 1980-luvulle, 1:5 viimeinen Alko-logon variantti 1980-luvun puolivälistä vuoteen 1995. Kuvannut Aleks Kelloniemi.

ja logon väriyhdistelmien alle tuli laajempi määrä erityyppisiä juomia. Aikaisempaa parempi polyvinylidenkloridi-kartonki-tiivisteaine otettiin käyttöön kapseleissa vuonna 1976. Split-kapselit, joissa tarkastusrengas jäi avattaessa kiinni korkkiin, tulivat käyttöön vuosina 1976–1977; aluksi uuteen yleisviinipulloon ja sitten kaikkiin pulloihin. Yleisviinipulloon pulloitettiin edulliset viinit kuten Bordeaux Blanc, jotka aiemmin oli suljettu luonnonkorkilla, väkevät viinit, aperitiivit ja cocktailjuomat (Kauppila 1990: 235–236).

Alkon logo muuttuu tyylielitymmäksi vuonna 1983 (Pulloposti 8/1983: 26), ja uutta logoa aletaan painamaan myös kierrekapselisiin (kuva 1:5). Muutos ei kuitenkaan tapahdu saman tien, sillä ainakin kuukautta logomuutosta myöhemmin lanseerattu uutuustuote, ”Viski 88”, pulloitettiin aluksi vanhemman mallisella kapselilla (Pulloposti 9/1983: 6). Voidaan olettaa, että vanhan malliset kapselit käytettiin ensin loppuun varastosta. Kapselit uudella, tyylielitymmällä Alko-tekstillä tulivat Alkon myymälämuseon koostaman viinapullon ajoitusohjelman mukaan käyttöön vuonna 1984,

mutta oletettavasti edellisen mallin korkeja on käytetty niiden riittäessä, varsinkin kun pullojen koko ei tänä aikana muuttunut. Yhtiön logo poistui kapseleista 1995, kun uusi alkoholilaki ei enää velvoittanut valtionyhtiön merkien painamista sulkimiin (Häikiö 2007: 353–357; Alkon myymälämuseo).

Kun maalatut kierrekapselit otettiin käyttöön, niiden erilaisilla väreillä merkittiin erityyppisiä juomia. Näin ollen jo pelkistä korkeista pystyy tulkitsemaan tutkimuskohteen juomakulttuuria suuntaa antavasti. Siirryttäessä ympyräkehällisestä pelkistettyyn logoon myös värikoodaus vaikuttaa muuttuvan, mutta juomavalikoiman runsastuessa väri vaihtoehtojen määrä ei kasvanut. Päinvastoin vaihtoehtoja karsittiin 1970-luvulla, joten juomien yksilöiminen käy sitä hankalammaksi mitä lähemmäksi nykypäivää tullaan.

Jotkin tuotteet on merkitty kahdella väri vaihtoehdolla (taulukko 2), mikä luultavasti viittaa mallin vaihtumiseen sen sijaan että samaa tuotetta olisi myyty pulloitettuna kahdella erilaisella korkilla. Kuminaviina poistui tuotannosta vuonna 1961 ja Katajan-

Taulukko 1. Ympyräkehällisten kapseleiden (1946–1961) värien merkitykset.

Väri (korkki-teksti)	Tuotteita
Hopea kohokuviolla	Pöytäviina, Vaakunaviina
Hopea-musta	Akvaviitti, Pomeranssiviina, Katajanmarjaviina, Gin, Gin sweet, Genever, Koskenkorva
Kultainen-musta	Cognac Alko xxx, Cognac medicinal, Jaloviina
Hopea-punainen	Viinakkeet: Gambina, Madeira, Dry martini, Medium martini, Rubus, Rom cassis, Aperita
Vihreä-vaalea	Vinetto, Sorbus, Cassis
Sininen-vaalea	Hieno arrakkipunssi, Hehkuviini
Vihreä-kultainen	Vermouth
Punainen-musta	Rhum martinque, Rommi, Rommiviina
Beige-punainen	Liköörit Citrus, Herba, Cacao, Katkero. Erittäin Hienoa Arrakkipunssia
Musta-keltainen	Cocnac Alko vsop
Valkoinen-sininen	Gognac Monopol
Beige-keltainen	Viskiviina, Whisky (1–3) Leijonan
Musta-punainen	Portviinit, Madeirat, Sherryt, Malagat, Kirkkoviini, Lääkeviini, muut väkevät viinit

Taulukko 2. Alko-tekstisten kapselien (1961-n.1984) värien merkitykset.

Väri (korkki-teksti)	Tuotteita
Valkoinen-vihreä	Koskenkorva, Kumina, Katajanmarjaviina
Valkoinen-punainen	Vaakunaviina, Karhuviina
Valkoinen-Sininen	Cognac Monopol, Kap Brandy
Kultainen-musta	Jaloviina X, Citrus-likööri, Rajamäen akvaviittia, Ekstra akvaviittia. Pomeranssiiviina, Genever, Brandyviina, Aperita, Madeira, Monopol, Medicinal, Teollisuus Konjakki -rommi, Arrakkipunssi, Kirkko- ja lääkeviini
Punainen-musta	Dry vodka, Gambina, Rhum martinque, Rommi, Katkero, Dry martini, Sorbus, Vermouth rosso
Musta-punainen	Whisky kolme leijonaa, Rommiviina, Hehkuviini, White port, Red port, Cordita
Musta-kulta	Rommiviina, Sherry Oloroso, Amontillado
Hopea-musta	Gin, Gin Sweet
Valkoinen-musta	Koskenkorva, Vaakunaviina, Pöytäviina, Salmisaaren viina, Kap Brandy, Viski 88
Kultainen-ruskea	Jaloviina xxx, Erittäin Hienoa Arrakkipunssia, Romcassis, Vermouth secco
Ruskea-kultainen	Amontillado, Oloroso, Malaga, Tarragona, Moscatel, Muscat, South African Sherry
Sininen-hopea	Hieno arrakkipunssi
Vihreä-hopea	Cassis, Vinetto, Vermouth bianco, Vermouth francais

marjaviina 1971, joten Koskenkorvan kapseli jäi ainoaksi vihreällä tekstillä. Vaakunaviinan valmistus päättyi vuonna 1977 ja Karhuviinan 1982, jolloin kapseli punaisella tekstillä poistuu (Häikiö 2007: 469). Kapselien värivariantit, jotka poistuvat 1970-luvulla, voidaan päätellä olevan ainakin valkoinen kapseli vihreällä ja sinisellä tekstillä, sekä musta kapseli kultaisella tekstillä, sillä niihin yhdistettävät tuotteet on joko siihen mennessä lopetettu tai pullotettu toisen värisellä kapselilla.

Tapaustutkimus Vaakunakylä

Vaakunakylä arkeologisena kohteena

Vaakunakylän parakkialue rakennettiin Oulun Hietasaareen 1942 palvelemaan läheisessä Topilan satamassa toimineiden saksalaissotilaiden

tarpeita. Sotilaiden asuinparakkien lisäksi siellä oli yhteistiloja, kuten käymälöitä, pesula, talli ja kauppaliike. Nimensä Vaakunakylä sai koristuksistaan, eli sotilaiden parakkien ikkunoihin piirtämistä kotiseutujensa vaakunoista, sekä portin ylle ripustetusta vaakunasta. Sodan jälkeen parakit myytiin pommituksissa kotinsa menettäneille oululaisille, joiden oli tarkoitus siirtää parakit muualle. Itsensä työväenluokkaan mieltäneillä asukkailla ei kuitenkaan ollut maapalstoja muualla, joten he jäivät alueille periaatteessa tontinvaltaajina. Viimein 1980-luvulla parakit pakkolunastettiin ja purettiin, ja alueesta tehtiin puisto kaupunkilaisten virkistyskäyttöön (Matila et al 2021: 502–510). Arkeologisena kohteena Vaakunakylä muodostaa suljetun kokonaisuuden, johon ei parakkien purkamisen jälkeen ollut ennen kaivauksia kaivotta suurilla rakennustöillä. Alueen kulttuurikerros muodostui pitkällisen kerrostumisen

sijaan leviämällä. Hylkäämisen ja purkamisen seurauksena se ikään kuin jähmettyi ajankuvaksi (vrt. Ascher 1974: 12–14). Yksiköt eivät ole sekoittuneet alueen ollessa puistokäytössä, joten arkeologiselle tutkimukselle alue oli merkittävä resurssi.

Oulun yliopiston arkeologian yksikkö suoritti Vaakunakylässä kaivaustutkimuksia vuosina 2020–2022. Kaivauksissa tutkittiin yhteensä 19 ”kuoppailmiötä”, jotka olivat lähinnä alueen sodanjälkeisen asukas yhteisön käytössä olleita jätekuoppia, sekä rakenteita puretuista parakeista ja niihin liittyvistä rakennuksista. Rakenteista tunnistettiin yhden parakin pohja, myöhemmin saunaksi muunnettu saksalaisten pesulaparakki, latriini, hevostalli, sekä parakien tiilistä ladottu kukkapenkki. Tutkimuksia tehtiin 2022 myös läheisellä Nurron talona tunnetulla huvilalla, joka oli sodan aikana vuokrattu saksalaisupseerien käyttöön (Hyttinen et al. 2022: 4–6). Rakenteet ja kuopat olivat käytössä pitkään, joten sekoittuneissa yksiköissä oli materiaalia monelta vuosikymmeneltä (Matila & Hyttinen 2021: 12).

Alkon korkit Vaakunakylän löytöaineistossa

Alkon korkkeja löytyi Vaakunakylän kahdestakymmenestä löytöyksiköstä, eli neljästä viidenneksestä. Merkittävää on, että kaikkien rakenteiden yhteydestä löytyi Alkon korkkeja ja jätekuopistakin valtaosasta, joten korkkeihin perustuvaa ajoittamista voidaan tehdä sekä alueesta itsestään että tarkemmin yksiköiden välillä vertailemalla. Kaivausten ja löytöjen tallettamisen aikaan korkkien täyttää ajoituspotentiaalia ei vielä ymmärretty ja vuoden 2021 kaivauksilla Alkon korkkeja otettiin löytöyksiköstään talteen ainoastaan yksi kappale kutakin väri- ja logovarianttia. Muihin ajoittaviin piirteisiin, eli mahdollisiin patenttinumeroiden, valmistajan leimojen ja tiivistemateriaalin vaihteluihin ei vielä kiinnitetty huomiota. Korkkiaineistoa analysoidessa voi havaita, että kaikkiin korkkeihin ei painettu patenttinumeroita tai valmistajan leimaa. Osa korkeista tun-

nistettiin brittiläisiksi, sillä niihin oli painettu ”British patent no 369494 1932”, ja osa suomalaisiksi G.W. Sohlbergin valmisteiksi joko ”Patent no 15657” tai ”GWS” -merkinnästä. Hopeanharmaissa, kohopainatuksella koristelluissa korkeissa ei näkynyt logon lisäksi muita merkintöjä, joten niiden ajoitusväliä ei pysty tarkentamaan valmistetiedoilla.

Vaakunakylän korkkilöydöt voidaan lojojensa puolesta jakaa viiteen ajoittavaan kategoriaan, joista osa on keskenään limittäisiä. 1930-luvun alussa käytössä olleen mallin korkkeja löytyi ainoastaan Nurron talon yhteydestä, mikä oli parakkikylää vanhemmalta rakennukselta odotettavissa. Kohopainetut kapselit ovat mahdollisesti sodanaikaisia, mutta koska ne ovat olleet käytössä 1950-luvulle asti, niitä ei voi suoraan tulkita pelkästään saksalaisasutuksen jäljiksi. Nurron talolta löytyi yksi läpimitaltaan 31,5 millinen, täysin ruostunut kierrekapseli, josta ei erottunut logoa tai muita merkintöjä, ja joka voi olla rautapellistä valmistettu korvikekapseli. Kapselit, joiden logo on maalattu, ajoittuvat sodan jälkeiseen aikaan, mutta ne voidaan vielä jakaa kolmeen ajoittavaan kategoriaan. Vaakunakylän kaivettujen yksiköiden ajoitukset korkkien perusteella on esitetty taulukossa 3.

Korkkilöydöt osoittavat alueen käytössä pitkäaikaista jatkuvuutta. Jätekuopissa voi olla korkkeja usealta vuosikymmeneltä, mutta stratigrafian puuttuessa tämän voidaan todeta johtuvan purkujätteen tai muiden suurempien jäte-erien sijoittamisesta kerralla kuoppaan. Jätekuopista numeroiden 5 ja 12 voidaan todeta ajoittuvan vanhemmiksi kuin viimeisten parakkien purkuvuosi 1987. Toisaalta osa kuopista voidaan todeta sodanaikaista asutusta myöhemmiksi, sillä niistä puuttuvat kohopainetut korkit.

Rakenteiden suhteen korkkien antamat ajoitukset monimutkaistuvat, sillä pohjastaan tutkittu parakki, latriini, talli ja pesulaparakki ovat kaikki saksalaisasutuksen aikaisia. Rakenteiden purkaminen ja alueen maastouttaminen puistoksi ovat voineet aiheuttaa vinoumaa aineistossa, kun esineistöä on

Taulukko 3. Vaakunakylän kaivettujen yksiköiden ajoitukset Alkon korkkien perusteella.

	1932–1935	1935–1953	1948–1961	1961–1975	1961–1984
Kuoppa 1				X	X
Kuoppa2					X
Kuoppa5		X	X	X	
Kuoppa6		X	X	X	X
Kuoppa7		X	X		X
Kuoppa8			X		X
Kuoppa10		X	X		X
Kuoppa11					X
Kuoppa12		X	X		
Kuoppa 13		X	X		X
Kuoppa 14					X
Kuoppa 15				X	X
Huussi1			X	X	X
Huussi3					X
Latriini					X
Pesula					X
Parakin pohja		X	X		
Kukkapenkki		X	X		
Talli 1			X		
Nurron talo	X	X	X	X	X

siirtynyt purkujätteen mukana jätekuoppiin. Toisaalta tietyn ikäisten korkkien puuttuminen voi merkitä sitä, ettei rakennuksissa olisi tiettyinä aikoina nautittu väkijuomia, mikä voi vuorostaan kertoa elintilan sosiaalisesta järjestäytymisestä juomatapojen suhteen. Rakenteiden yhteydestä löytyneet korkit voivat kuitenkin antaa *terminus ante quem* -ajoituksen ja antaa viitteitä niiden purkamisen ajankohdasta. Kukkapenkin korkkien ajoittuminen myöhäisintään 1950-luvun loppuun voi viitata sen rakentamisajankohtaan, mikäli täyttömaana on käytetty maa-ainesta ympäristöstä tai tunkioista. Elinympäristön muokkaaminen esteettisesti miellyttäväksi on siis alkanut jo pian oululaisasutuksen alun jälkeen. Kaiken kaikkiaan korkeista saatu informaatio kuitenkin tukee Vaakunakylästä saatavilla olevaa tutkimustietoa ja osoittaa korkit käyttökelpoisiksi ajoitus työkaluiksi muille kohteille, joille ei välttämättä ole saatavilla yhtä paljon taustatietoja. Korkki-

en antamaa ajoitusdataa on myös hyvä verrata muihin saatavilla oleviin lähteisiin.

Alkon korkit Vaakunakylän alkoholikulttuurin kuvastimena

Vaakunakylän korkkilöytöjen kautta voi myös tulkita alkoholin nauttimisen kulttuuria ja sitä, miten se vertautuu Suomen yleisiin aikakauden trendeihin. Koska 1900-luvun jälkipuoliskolla Alkon myymien pullojen korkit värikoodattiin juomatyypeittäin, löytöjen yhdistäminen myyntitilastojen ja kansanperinnekeromusten avulla suomalaiseseen alkoholikulttuuriin ja sen kehitykseen on mahdollista myös etikettien ja pullojen puuttuessa. Aiemmin mainituista löytöjen tallennusperiaatteista johtuen suosituimpia yksittäisiä juomatyyppisiä ei ole mahdollista tarkkaan määrittää, mutta nautittujen juomien kirjo on kuitenkin pääteltävissä löytöaineistosta.

Alkoholilla on Suomessa ollut aina oma kulttuurinen asemansa, ja perinteisesti se on liitetty juhllisiin sosiaalisiin tilaisuuksiin, kuten häihin, kalendaarijuhliin sekä yhteisön saavutusta juhlistaneisiin talkoiisiin tai harjakaisiin. Alkoholien juominen on myös mielletty maskuliiniseksi toiminnaksi, ja viinapullon korkkaamista on pidetty nuorten miesten initiaatoriittinä ripille pääsyyn tai armeijaan lähdön yhteydessä. Tansseihin mennessä väkijuoman tarjoavan rohkaisun avulla on lähestytty vastakkaista sukupuolta. Aikuisten elämässä alkoholi saattoi puolestaan toimia ajankäytön rytmittäjänä, jolla vedettiin raja työajan ja vapaa-ajan välille. Maaseudun työläiset saattoivat pyhäpäivänä kokoontua juomaan, ja kaupungin tehdastyöläiset, joille vuorotyön myötä muodostui maatilaympäristöä selkeämpi jako työn ja kodin välille, saattoivat lääkittää stressiä ja uupumusta väkeillä myös iltaisin (Apo 2001: 228–231, 233–234).

Humalahakuisena nähtyyn suomalaisen viinanjuontiin on pitkään liitetty runsaasti negatiivisia puolia. Alkoholi on pitkään ollut ylhäältä päin kontrolloitua ja rajoitettua, koska varsinkin työväestön juominen on koettu ongelmalliseksi. Maaseudun tilattomien ja kaupungin tehdastyöläisten ei uskottu hallitsevan omaa alkoholinkäyttöään, minkä oletettiin johtavan moraaliseen rappioon, töihin menemättä jättämiseen tai töissä krapulassa olemiseen ja vajaatehoiseen tulokseen. Näin ollen päättävä ja omistava luokka rajoitti esimerkiksi alkoholien saantia maaseudulla, ja kaupunkiympäristössä huomiota kiinnitettiin lähinnä alemman palkkaluokan väestön juomiseen. Tämä 1800-luvun väkiviinan kotipolttokiellosta kieltolakiin huipentunut ”kuivuuden politiikka” jatkui vahvana säätelynä vielä 1960-luvun loppupuolelle (Apo 2001: 202–208, 216).

Kieltolain, eli rajoittamisen äärimmäisen muodon jälkeen alkoholikontrolli näkyi Alkon monopoliasemassa ja lainsäädännöllä rajatussa myyntipaikkojen määrässä, sekä sota-ajalta vuoteen 1971 käytössä olleista viinakorteista. Ostajantarkkailussa korttien avulla valvottiin ihmisten ostokäyttäytymistä,

ja liikaa ostaviksi ongelmakäyttäjiksi mielletyt saatettiin ottaa puhutteluun tai heiltä saatettiin jopa poistaa osto-oikeus. Kun kaikkien juomastojen kirjaaminen loppui 1957, koski tarkkailu jatkossa vain ”sivistymättömän ja vähävaraisen kansan syvien rivien” suosimia viinoja, kirkkaassa tai konjakilla, rommilla tai viskillä leikatussa muodossa. Esimerkkitapauksena on esitetty eräs helsinkiläinen herrasmies, joka joutui ”väärin perustein” puhutteluun ostettuaan kuukaudessa 17 pulloa alkoholia, jotka osoittautuivat tarkastelussa likööreiksi, joita pidettiin herrasväelle sopivina juomina. Suoran kontrollin lisäksi valtio harjoitti hienovaraisempaa kulutustottumuksien ohjailua. Verotuksen ja hintapolitiikan avulla ihmisiä ohjailtiin ostamaan tiettyjä juomia, kuten viinejä väkevien viinosten sijaan. Aluksi myös viinanostotilanteen tuli olla mahdollisimman epämiellyttävä. Myymälät oli sisustettu ankeaksi, asiointi tapahtui virkailijamaisen myyjän kautta tiskin takaa, juomia ei saanut suosittella, ja pullot oli hyllytetty pohja asiakasta päin kaikkien houkutusten minimoimiseksi. Alkon asiakas sai altistua etikettien vaikutukselle myymälän hyllyiltä vasta vuonna 1952 (Apo 2001: 202–218).

Työväestön juomatapoja stigmatisoinut alkoholien rajoittaminen ruokki erilaisia vastatoimia kohteena olleiden kansalaisten taholta, minkä voidaan olettaa näkyneen myös työläisluokkaan kuuluneiden Vaakunakylän asukkaiden elämässä. Korkkien perusteella tunnistettavat juomat voidaan jakaa kahteen aikajaksoon ja näin tulkita Vaakunakylän juomakulttuuria. Asennoituminen erilaisiin juomalaatuihin toimi myös vastavuoroisesti, sillä ”sivistymättömiä juomia” nauttineet kansalaiset karsastivat vuorostaan ”herrojen konjamiineja”. Juomissa arvostetuin ominaisuus oli hinnan suhde alkoholin määrään, eikä esimerkiksi makuun tai hienostuneisuuteen perustuvaa nirsoilua katsottu hyvällä (Apo 2001: 225–227). Niin kutsutut ”kansan syvien rivien juomat”, eli kirkkaat viinat ja viinalla leikatut juomat, väkevät viinit ja katkerococktailit muodostivat valtaosan Alkon myydyimpien

tuotteiden kymmenen kärjestä 1940-luvun puolivälistä 1990-luvun puoliväliin, eli ajanjaksona, jona eri juomaladut voidaan erottaa korkkiensa väristä. “Herrojen juomiksi” mielletäviä tuotteita kymmenen kärjessä olivat 1940- ja 1950-luvuilla Rajamäen Akvaviitti ja Gin ja 1960-luvulla Whisky 3 Leijonaa sekä Cognac Monopol (Peltomaa 1994: 45).

Kansalaisten ostokäyttäytymistä pyrittiin ohjaamaan väkevistä juomista viineihin, jotta alkoholikulttuurista saataisiin “sivistyneempää” Keski-Euroopan tapaan. Vineton kulutus nousi väliaikaisesti korkealle vuosina 1953–1955, kun väkevät viinit poistettiin viinakortilla valvottavista juomista, mutta ne profiloitiin nopeasti edullisen humalahakuisen juomisen mahdollistajiksi niin valtion kuin kuluttajienkin taholta, jolloin ne palasivat pian valvonnan piiriin. Alkon silloinen jakelutoimenjohtaja Pekka Kuusi viittasi alkoholin ongelmakäyttöihin “Vinettoveikkoina” (Häikiö 2007: 146). Rajoitukset, hallinta ja kansalaisten reagoiminen niihin ovat Suomen historiassa muodostuneet itseään ruokkivaksi noidankehäksi, jossa erilaisten porsaanreikien hyödyntäminen, rajoitusten kiertäminen ja valvontaa pilkkaava huumori nähdään osoituksena barbaarisista juomatavoista ja oikeutuksena rajoitusten ylläpitämiselle (Apo 2001: 332–334).

Tiukimman alkoholikontrollin aika päättyi lakiuudistuksiin 1968, kun esimerkiksi keskioluen myynti vapautettiin, Alkon myymälöitä perustettiin myös maaseudulle ja kerralla ostettavien juomamäärien rajoituksia lievennettiin. Liennytykset saivat aikaan alkoholin kulutuksen räjähdysmäisen nousun sekä keskioluen että vahvempien juomien kohdalla (Häikiö 2007: 200–206). Vaakunakylä on ollut asutuskäytössä sekä tiukan kontrollin, että liennytysten aikana. Ympyräkehällisistä korkeista, jotka sijoittuvat 1940-luvun puolivälistä 1960-luvun alkuun voidaan varmuudella tarkastella sitä, minkä tyyppisiä väkeviä juomia siellä on nautittu rajoitusten aikana. Korokit 1960-luvun alusta 1980-luvulle sijoittuvat yleisesti kasvavan kulutuksen aikakaudelle, ja vaikka ne olivat käytössä pidemmän aikaa, voi-

daan niistä silti esittää arvioita tämän jakson yleisistä juomisen käytänteistä.

Vaakunakylän korkkiaineiston perusteella alueen asukkaiden väkijuomamieltymykset olivat vaihtelevia ja monipuolisia, mikä ei sovi yhteen ennakkoluuloista työväen juomien suhteen. Tiukan väkijuomakontrollin aikana on Alkon myyntivalttien lisäksi nautittu myös esimerkiksi punssia, liköörejä ja Cognac Monopolia, jotka on mielletty niin kutsutuiksi herrojen juomiksi. Aineistosta puuttuvat viskin ja viskiviinan sekä VSOP-konjakin korokit. Väkijuomien valinta on ilmeisesti perustunut yksilöllisiin makumieltymyksiin yhteiskunnan kontrollista ja työväestön omista juomiin liittyvistä ennakkoluuloista huolimatta. Paremman statuksen juomilla on myös voitu konkreettisemmin reagoida alkoholikontrolliin, sillä niiden ostomääriä ei ilmeisesti ole valvottu yhtä tarkasti kuin kirkkaita, mutta näiden korkkien vähäisempi määrä ei viittaa pyrkimykseen maksimoida ostomääriä.

Vaakunakylän tallista löytyi katkenneessa pullonkaulassa kiinni ollut ympyräkehällinen Alkon korkki. Pullo on korkattu ennen rikkoutumistaan, sillä tarkastusrengas oli irti. Alkoholijuominen nauttiminen miesvieraiden kesken tallissa tai nurkan takana on liittynyt alkoholin statukseen maskuliinisena paheena. Siirtymällä ulkotiloihin on viina siirretty pois perhepiiristä naisten ja lasten silmistä, vaikka syy piharakennuksessa vierailuun olisikin tunnettu, julkinen salaisuus (Apo 2001: 231–23). Merkit alkoholin siirtämisestä pois kodin fyysisestä piiristä kuvaavat suhtautumista alkoholiin sekä sosiaalisena nautintoaineena että jonkin asteisen häpeän kohteeksi asetettuna tuotteena, mikä vertautuu hyvin suomalaiseseen alkoholiperinteeseen. Jätekuoppiin joutuneista korkeista on hankala sanoa, missä juomat on alun perin nautittu, mutta tutkitun parakin pohjan yhteydestä löytyneiden korkkien perusteella voidaan päätellä, ettei alkoholin läsnäolo kotipiirin sisällä ollut myöskään täysin häpeällistä. Näin ollen tallin pullo voi olla osoitus myös sosiaalisena rituaalina tietyssä, rajatussa piirissä nautitusta juomasta. Toinen

juomisen sosiaalisuuteen mahdollisesti viittaava merkki on tarkoituksella lytätty korkki. Korkin muuntaminen juomistilanteessa käyttökelpotomaksi, kansanomaisesti ”korkin polkeminen”, antaa osallistujille merkin siitä, että juoma on nautittava loppuun, koska pullon sulkeminen ei enää ole mahdollista (Herva & Nurmi 2009: 161–163). Pienessä osassa Vaakunakylän korkkilöydöistä voitiin havaita tarkoituksellista litystämistä, joten satunnaisesti tapahtunutta korkin poljentaa ei voida sulkea pois.

Yksinkertaisella Alko-tekstillä maalattujen korkkien esiintymiskausi sisältää tiukan alkoholipolitiikan viimeiset vuodet ja yleisesti kasvaneen alkoholinkulutuksen kauden, joten löytöjen yhdistäminen ajallisiin trendeihin hankaloituu. Makumieltymyksien moninaisuus Vaakunakylässä säilyy tällä ajanjaksoilla. Aineistosta puuttuvat Cognac Monopol, ginit, Hieno Arrakkipunssi, kolmen tähden Jaloviina ja yleisviinipullon pakatut makeat viinit, mikä viittaisi herraskaisimmiksi miellettyjen juomien vierastamiseen joko taloudellisista tai statuksellisista syistä. Löydöt eivät tosin sulje pois esimerkiksi liköörien, punssien tai muiden viinien nauttimista, joten kokonaisvaltaista rajanvetoa herrojen ja työväestön juomien kesken ei ole mahdollisesti tehty.

Vaakunakylän aineisto osoitti myös tiettyjä ristiriitaisuuksia arkistodatassa, jonka perusteella korkkien ajoitukset on laadittu. Alkon logo vaihtui uudeksi vuonna 1983 (Pulloposti 8/1983: 26), ja uusi logo siirtyi myös kierrekapseleihin. Vaakunakylän aineistossa ei kuitenkaan ollut yhtään kappaletta tällaista korkkia. Aineistolähteiden mukaan nämä korkit ovat tulleet käyttöön 1984, mutta Vaakunakylässä on asuttu vuoteen 1987 saakka. Laajalla alueella suoritettujen kaivaukset ja selkeästi parakkien lopullista purkujätettä sisältävät jätekuopat minimoivat sen mahdollisuuden, että kenttätutkimuksissa kaikki nämä korkit olisivat sattumalta jääneet löytämättä. Toisaalta ilmiö voisi johtua myös kulutustottumusten muutoksista, jolloin väkijuomat olisivat jääneet kokonaan pois asukkaiden kotielämästä ennen 1980-luvun puoliväliä, mutta näin ab-

soluuttista lausuntoa on vailla muita tukevia perusteita vaikea esittää. Todennäköisin selitys on, että vanhemman mallisia korkkeja on ollut yhtiön varastossa suuria määriä, ja niiden käyttämiseen loppuun on kulunut oletettua pidempi aika. Viimeisimmän Alkon korkin ajoituksessa joudutaan siis siirtymään kohteen ajoituksen esineellä sijasta ajoittamaan esinettä kohteen avulla, mikä on vajavaisten arkistotietojen ja aikaisemman perustutkimuksen puutteellisuuden vuoksi usein tarpeellista (Miller et al. 2000: 4–7). Alkon kierrekapseleista on kuitenkin jo tämänhetkisen tiedon valossa mahdollista laatia kronologinen esitys, jota voi hyödyntää arkeologisessa tutkimuksessa.

Vaakunakylän erikoistapaukset

Vaakunakylän kaivauksilta on löytynyt muutamia esineitä, jotka voi vielä kategorisoida Alkon korkeiksi. Näistä ei ole kierrekapselimallien yleisiin muutoksiin keskittyneessä tutkimuksessa saatu yhtä tarkkoja ajoituksia, mutta suuntaa antavia arvioita niistä voidaan esittää.

Kahdesta jätekuopasta löytyi muovista valmistettu viinipullon korkki painetuilla Alkon merkinnöillä. Jätekuopasta 1 löytyneessä korkissa oli tekstinä pelkästään ”Alko” (kuva 2:2) ja kuopan 6 löydössä korkin keskellä ”Alko” ja kehällä ”myy *säljer*” (kuva 2:1). Kuopan 1 korkki on luonnonkorkin saatavuusvaikeuksien vuoksi vuonna 1960 koekäyttöön otettu muovikorkki, jota käytettiin halvimpisen viinilaatujen pullottamiseen. Aluksi hyvän vastaanoton saaneita muovikorkkeja alettiin enenevässä määrin arvostelemaan muun muassa niiden vaikean avattavuuden vuoksi, ja halvoissa viineissä otettiin käyttöön metalliset kierrekapselit (Kauppila 1990: 81). Varma ajoitusväli tälle korkille on siis 1960–1975, jossa takaraja on yleisviinipullon käyttöönottovuosi.

Jätekuopasta 7 löytyi sininen repäisykorkki, jossa oli ovaalinmuotoinen Alkon logo (kuva 2:3). Vaikka logomalli vastasi 1930-luvulla käytettyjä kierrekapseleita, vastaavuus korkille löytyi vanhimman mallisista Gin Long

Taulukko 4. Kronologinen esitys ja ajoitusopas Alkon korkeille.

Ajoitus	Kapseli
1933–1935	Ovaalilogo, halkaisija 3,1cm.
1933–1940	Ovaalilogo, halkaisija 2,8cm. Pulloja ei vielä standardoitu kooltaan.
1935–1953	Kohokuviollinen, ympyräkehällinen kapseli.
1939	Ympyräkehien sisällä Rajamäen Tehtaat Oy Alkoholiliike Ab, keskellä päällekkäin kirjaimet R T, käytetty etikkaan ja polttopulloihin, halkaisija 31,5mm.
1940–1944	Koivuinen korvikekapseli.
1940–1945	Bakeliittinen korvikekapseli.
1943–1946	Rautapeltinen kapseli kohokuviolla.
1943–1947	Pahvinen korvikekapseli.
1946–1961	Maalattu kuvio, ympyräkehien sisällä Oy Alkoholiliike Ab Helsinki.
1961–1984	Yksinkertainen Alko-teksti, läpimitta vaihtuu 28mm.
1960-luku	Alumiinifoliolla päällystetyt tiivisteet vaihtuvat muovilla päällystettyyn pahviin.
1975	Kapseleiden väri vaihtoehtoja vähennettiin.
1976	Tiivisteiden materiaaliksi polyvinylidenkloridi-kartonki. Split-kapseli halvoille miedoille viineille, väkeville viineille sekä miedoille ja väkeville aperitiiveille ja cocktaileille.
1977	Kaikki kapselit split-mallisiksi.
Noin 1984–1995	Uusi logo, jossa tyyliteltympi Alko-teksti
1995-	Alko-teksti poistuu kapseleista

Drink -pulloista. Samalla logolla painettu kullan-keltainen korkki kuuluu puolestaan Brandy Long Drink -juomaan (Peltomaa 1994: 30). Korkki on siis ollut käytössä ainakin olympiavuonna 1952 lonkerujuomien ilmestyessä markkinoille, mutta tarkempaa aikarajausta sille ei voida antaa.

Jätekuopasta 13 löytyi kaksi ympyräkehällisellä logolla maalattua korkkia, joissa keskellä sijaitseva Alko-teksti on yhtiön logon uudemmalla fontilla, missä L-kirjaimen alaskara ei mene enää K-kirjaimen alle (kuva 2:4). Läpimittansa puolesta ne ovat kuitenkin vuoden 1961 pullouudistusta edeltäviä. Alkon myymälämuseon koostaman viinapullon ajoitusohjelman mukaan ilmeisesti 1940–1960-luvuilla käytössä oli dokumenttileima, jossa Alko-teksti oli jo uudemman mallisella fontilla ympyräkehien sisällä). Syy poikkeaville kierrekapseleille ei ole kuitenkaan selvä, ja ne ovat löytöaineistossa selkeässä vähemmistössä.

Erikoistapaukset osoittavat, että Alkon korkeissa on vielä mahdollisuuksia jatkotutkimukselle, jotta niihin perustuva kronologia voisi täydentyä. Ne olivat kuitenkin yksittäisiä löytöjä, ja oletettavasti harvinaisempia kuin artikkelissa esitellyt korkit, joten kronologiaa voi nykyisessä asussaankin pitää käyttökelpoisena.

Päätäntö

Käyttöajaltaan tunnettuna kohteena Vaakunakylän löytöaineisto havainnollisti, että Alkon kierrekapseleita voi luotettavasti käyttää ajoittamisen työkaluna 1900-luvulle ajoittuvilla arkeologisilla kohteilla. Alkon korkkia voidaan pitää suomalaisena superartefaktina sen monien tutkimuksellisten vahvuuksien vuoksi. Korkkien levintä on koko maan laajuinen ja kertakulutusjätteenä se on usein yleinen löytö. Maaperässä alumiiniset kapselit säilyvät hy-

vin, ja eri-ikäiset ja malliset kapselit on helppo erottaa toisistaan jo kenttäolosuhteissa. Kun Alkon korkkien kehityshistoria tunnetaan, niistä voidaan muodostaa taulukkomuotoinen kronologia, jota voidaan hyödyntää modernien arkeologisten tutkimuskohteiden ajoittamisessa (Taulukko 4). Ajoituksen lisäksi korkeista voi joissain tapauksissa saada selville nautitun juoman laadun, minkä johdosta korkkilöytöjen analyysillä voi tulkita tutkittavan kohteen alkoholikulttuuria useasta näkökulmasta.

Tutkimuksessa käytetty aineisto osoitti, että Alkon korkeista saatavilla oleva informaatio on vielä osittain vajavaista. Parhaimmillaan yksittäisistä korkeista voidaan saada ajoitus noin vuosikymmenen tarkkuudella. Tieto Alkon käyttämistä pullonsulkijoista tulee luultavasti tulevaisuudessa sekä kasvamaan että tarkentumaan modernin ajan arkeologisen tutkimuksen lisääntyessä. Tavoitteena

kuitenkin on, että yleisesti sovellettavan artefaktityypin esittelemisen laskisi kynnystä tutkia 1900-luvun Suomea arkeologisesti, ja ehkä tulevaisuudessa olisi mahdollista laatia useita eri löytöryhmiä sisältävä laajempi kronologia tutkijoiden käyttöön.

Kuva 2. Vaakunakylästä löytyneet korkkien erikoistapaukset. 2:1 & 2:2 muovisia viinipullonsulkimia, 2:3 Alkon repäisykorkki, 2:4 ympyräkehällinen Alkon logo, jossa teksti uudemmalla fontilla. Kuvannut Aleksi Kelloniemi.

Bibliografia

- Aalto, R. 1995. *Suomalainen lasipullo*. Riihimäki: Suomen lasimuseo.
- Aarremaanalla-keskustelufoorumi. Puistosta vanha nappi ja alko korkkeja. 30.5.2015. <https://aarremaanalla.com/foorumi/viewtopic.php?t=17009> (Luettu 10.5.2023)
- Koska alkon pulloihin on tullut metalliset kierrekorkit. 16.7.2007. <https://aarremaanalla.com/foorumi/viewtopic.php?t=350> (Luettu 10.5.2023)
- Pullonkorkit. 6.11.2015. <https://aarremaanalla.com/foorumi/viewtopic.php?f=26&t=18466> (Luettu 10.5.2023)
- Vanha alkon korkki. 26.6.2020. <https://aarremaanalla.com/foorumi/viewtopic.php?f=4&t=26212> (Luettu 10.5.2023)
- Alkon myymälämuseo. Viinapullon ajoitusohjeita -mappi. Hotelli- ja ravintolamuseo, Alkon kokoelma.
- Ascher, R. 1974. Tin Can archaeology. *Historical Archaeology* 8(1): 7–16. <https://doi.org/10.1007/BF03373417>
- Apo, S. 2001. *Viinan voima: Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Helsinki: SKS.
- Buchli, V. & Lucas, G. 2001. The absent present: archaeologies of the contemporary past. G. Lucas & V. Buchli, V. (toim.) *Archaeologies of the contemporary past*: 3–18. London & New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203185100>
- Busch, J. 1981. An introduction to the tin can. *Historical archaeology* 15.1(1981): 95–104. <https://doi.org/10.1007/BF03374016>
- Fast, J. 2017. German transit camp at Tulliniemi, Hanko 1942–1944. J. Knuutila, J. Kaila, T. Snellman, & M. Fritze (toim.) *Inside and beside the camp*: 34–41. Helsinki: The Academy of Fine Arts.
- GWS 21.3.1968. Alko-kapselit. G.W. Sohlberg -yhtiön muistio. Hotelli- ja ravintolamuseo, Alkon kokoelma.
- Herva, V.-P. & Nurmi, R. 2009. Beyond consumption: functionality, artifact biography, and early modernity in a European periphery. *International Journal of Historical Archaeology* 13: 158–182. <https://doi.org/10.1007/s10761-009-0080-3>
- Hyttinen, M., Matila, T. & Seitsonen, O. 2022. Oulu, Hietasaari, Vaakunakylä. Tutkimuskertomus Oulun Vaakunakylässä ja Nurron talon tontilla 6.6.-17.6.2022 suoritetuista Arkeologisista kaivauksista (Vaky-22). Käsi- ja kirjallisuus. Oulun yliopisto, Arkeologian laboratorio.
- Häikiö, M. 2007. *Alkon historia: Valtion alkoholiliikekieltolain kumoamisesta Euroopan unionin kilpailupolitiikkaan 1932–2006*. Helsinki: Otava.
- Karvinen, E. & Niemelä, T. 2020. Arkeologiaa murhapaikalla – Bodominjärven kaivaus ja media. *Muinaistutkija* 3/2020: 2–10.
- Kauppila, O. 1988a. *Koskenkorvan polttimo ja sen edeltäjät: Koskenkorvan tehtaan 50-vuotishistoriikki*. Helsinki: Alko.
- Kauppila, O. 1988b. *Rajamäen tehtaant 1888–1988: 100-vuotiskirja*. Helsinki: Alko.
- Kauppila, O. 1990. *Viinejä ja väkeviä. ST 1940–1990: Salmisaaren tehtaant 50-vuotishistoriikki*. Helsinki: Alko.
- Kelloniemi, A. & Kallio-Seppä, T. 2018. Viitteitä hautausmaan nykyisestä käytöstä roskien perusteella. Haukiputaan vanhan hautausmaan dokumentointi 2018: 81–82. Dokumentointiraportti. Oulun yliopisto Arkeologia ja kulttuuriantropologia.
- Kunnas, O., Kuokkanen, T., Mönkkönen, R., Perttola, W., & Äikäs, T. 2011. Sinusta jää jälki. Arkeologit tutkimassa Provinssi-rokin festivaalialuetta. *Muinaistutkija* 1/2011: 21–34.
- Lämsman, A.-S. 2009. Viinalle person lappalaisen kuva suomalaisissa erätarinoissa. T. Ojanieniemi & O. Tiuranniemi (toim.) *Rajua, rujoa ja raitista. Alkoholin käyttöä Lapissa*: 161–180. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Matila, T. & Hyttinen, M. 2021. Oulu, Hietasaari, Vaakunakylä. Arkeologiset kaivaustutkimukset 2.8.-20.8.2021 Kaivauskertomus. Oulun yliopisto, Arkeologian laboratorio.
- Matila, T., Hyttinen, M. & Ylimaunu, T. 2021. Privileged or dispossessed? Intersectional marginality in a forgotten working-class neighborhood in Finland. *World Archaeology* 53(3): 502–516. <https://doi.org/10.1080/0438243.2022.2035803>
- Matinlompola, U. 2009. Kollin oppivuodet – Poikanen ja päihtet. T. Ojanieniemi & O. Tiuranniemi (toim.) *Rajua, rujoa ja raitista. Alkoholin käyttöä Lapissa*: 299–308. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

- Maxwell, D.B.S. 1993. Beer cans: A guide for the archaeologist. *Historical Archaeology* 27(1): 95-113. <https://doi.org/10.1007/BF03373561>
- Miller, G.L., Samford, P., Shlasko, E. & Madsen, A. 2000. Telling time for archaeologists. *Northeast Historical Archaeology* 29(1): 2. <https://doi.org/10.22191/nehavol29/iss1/2>
- Orser, C.E. & Fagan, B.M. 1995. *Historical archaeology*. New York: HarperCollins.
- Peltomaa, M. 1991. Alkon Salmisaaren tehtaan kapselit. Hotelli- ja ravintolamuseo, Alkon kokoelma.
- Peltomaa, M. 1994. Pitkärripaisen vaiheita. Alko, myymälämuseo.
- Pulloposti 8/1983. Uusi liikemerkki ja logo.
- Pulloposti 9/1983. Viski 88.
- Pull tab archaeology – hankkeen kotisivut. <https://pulltabarchaeology.com/a-timeline-for-pull-tabs/> (Luettu 28.4.2023)
- Rathje, W.L.K. & Murphy, C. 2001. *Rubbish! The archaeology of garbage*. Tucson: University of Arizona Press.
- Seitonen, O. 2018. *Digging Hitler's Arctic War: Archaeologies and Heritage of the Second World War German military presence in Finnish Lapland*. Helsinki: University of Helsinki.
- Seppälä, S. 1994. Hyvä Käpylä! *Pullopisti* 9/1994.
- Simpura, J. 1982. *Vapaan viinan aika: 50 vuotta suomalaista alkoholipolitiikkaa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Taavitsainen, J. P. 2005. Roska ei valehtelee: nuoret ajat ja arkeologia. *Tieteessä tapahtuu* 23(5).
- Tehdas ja alkoholimuseo Rajamäen Ryyppi, koelmaluettelo 2005.
- Väisänen, E., & Veinio, J. 2016. Helsingin Rastilasta löydettyä. Nykyajan arkeologiaa leirintäalueella. *SKAS* 1/2016: 30-38.
- Äikäs, T., Pertola, W. & Kuokkanen, T. 2016. "The sole you found was the soul of the Festival": Archaeological study of a rock festival in Seinäjoki, Finland. *Journal of Contemporary Archaeology* 3(1): 77-101. <https://doi.org/10.1558/jca.v3i1.24485>

FM Alekski Kelloniemi on toiminut tutkijana Oulun Vaakunakylä ja sen asukas yhteisöt 1942–2025 –projektissa Oulun yliopiston arkeologian laboratoriossa.
aleksi.j.kelloniemi@gmail.com